

Rosemary Balsam

A szül(et)ő test és zavarodott helye lelki életünkben*

A szül(et)ő biológiai testnek meghatározó kapcsolata van a mentalizált testtel, a „pszichoanalitikus testtel”. A felszínen ez az állítás egyértelműnek, sőt nyilvánvalónak tűnhet. De ez a kapcsolat annyira mélyen beágyazott a pszichoanalitikus elméletbe és annak történetébe, hogy sokkal homályosabb, mint gondolnánk. Eredetileg Freud és a legtöbb követője számára nem tűnt problémának az összefüggés. De már Karen Horney és Ernest Jones – más korai disszidens pszichoanalitikusok mellett – alapvető kérdéseket vetettek fel azzal kapcsolatban, milyen torz módon jelennek meg a nők és a női test Freud elméletében, amely legfőképp a férfi testéről gondolkodott világosan és egyértelműen. Freud a „pszichoanalitikus test” eme kritikai konfrontációjára válaszként egyre buzgóbban ragaszkodott eredeti elméletéhez, többek között leírta, hogy a kislányok tulajdonképpen kislányként kezdik mentális életüket (Freud, 1908, 1925). Ez az elmélet volt az első erőfeszítés annak megfogalmazására, hogy a valóságos test milyen rétegekben van kiszolgáltatva az elme róla alkotott képének, ha mégoly bizonytalan is az a nemiségről alkotott elméleti keret, amelyben született. A mentális folyamatokkal kapcsolatos elméletalkotás pedig hagyományosan a pszichoanalízis felségterületéhez tartozik.

A pszichoanalízis ezen korai, „egynemű”¹ változata nagyjából az 1960-as évek közepéig fennmaradt mint elfogadott „bevett” elméleti keret. Annak ellenére, hogy számos tanulmány rámutatott a hibáira, és maguk a nőnemű analizáltak is ismételtelen felfedték azokat, a nemekkel kapcsolatos elmélet ezen változatát továbbra is ugyanúgy tanították az analitikus kiképző intézetekben. Például gyermek-pszichoterápiás körökben soha nem kritizálták vagy kérdőjelezték meg alaposabban, vajon érvényesek-e az állítások. Ugyancsak nem jött létre olyan alternatív elmélet, mely – szemben a férfiközpontú megközelítéssel – a két nem közötti biológiai különbségeket is figyelembe vette volna. Ehelyett a testről való gondolkodásunkban a zűrzavar uralkodott. Ez a zavaros aréna tele volt olyan megkérdőjelezhető összehasonlításokkal, mint például „ha a kislány x, a kislánynak feltétlenül y-nak kell lennie” – végtelenül

* Eredeti megjelenés: On the natal body and its confusing place in mental life. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2019, 67(1): 15-36.

¹ Arról, hogy Hippokratész óta a test „egynemű” (férfiközpontú) elmélete uralta az orvostudományt, lásd Laqueur, 1990.

ismételgetve azt az alaptémát, hogy a hímneműek anatómiailag teljesek és elégedettek, *míg* a nőneműek hiányosak és elégedetlenek. Ezen ködös gondolkodás fenntartása jól szolgálta az Ödipusz-komplexus elmélete iránti nosztalgiát (Balsam, 2015a,b). Valójában a pszichoanalízis „egynemű” változata háborítatlanul kitarított egészen a jelenkorig – gondoljunk például Lacanra. Az újabb szelf-elméletek, köztük Bowlby és Bion elméletei is, meglehetősen hajlamosak voltak figyelmen kívül hagyni a mindennapi élet kifejezetten nemhez kötött testi tulajdonságait – az elméletalkotás eme tüskés bozótját a későbbiekben még tárgyalom. A nyilvánvaló figyelmen kívül hagyása önmagában is problémás, de ez egy másik kérdés.

Különösen az Egyesült Államokban, az 1960-as évek után vált sokkal kétértelműbbé a korábbi pseudo-egyértelműség a születési test, a nem, a gender és a tárgyválasztás közötti kapcsolatokról. Általános társadalmi zűrzavar, a feminizmus második hulláma, a melegjogok, az LMBTQ-kérdések, a queer elmélet bevezetése, valamint a nemi szerepekről alkotott változó nézetek közepette zajlott ez a folyamat. Az anyagi testről alkotott képünk is képlékenyebbé vált az orvostudomány fejlődésének köszönhetően. A testi nem műtét és/vagy hormonok révén történő megváltoztatásának története az 1930-as években nagyon szórványosan megjelent esetektől az 1960-as évekre a transzneműek helyzetének amerikai egyetemi klinikákon való tárgyalásáig változott. Az anyagi test megváltoztatásának biztonságát és etikáját folyamatosan és intenzíven vitatták, ahogy egyre nőtt az ilyen segítséget kérők száma. Az Egyesült Államokban az 1960-as években bevezették a fogamzásgátló tablettát, ez pedig gyökeresen megváltoztatta a női testről való gondolkodásunkat, a nők véleményét saját reprodukív képességükről és annak kontrollálhatóságáról. Eszerint tehát a születési test külső eszközökkel radikálisan megváltoztatható.

Egyetemi körökben a filozófiailag tájékozott posztmodern tudósok ekkoriban már megkérdőjelezte a „tekintélyt”, a tekintélyelvű gondolkodást, különösen az orvosi világ hatalmát az egyén teste felett. Az orvostudomány létjogosultsága természetesen továbbra is fennmaradt, hiszen az emberi test működésével kapcsolatos fontos tapasztalataira szükség van. Az analitikus terápiában végre megkérdőjelezték a korábban lefektetett pszichoanalitikus „igazságokat”, ennek nyomán pedig gyümölcsöző vita bomlott ki. A biológiai esszencializmust magában hordó elméletet kikezdték, és új elképzelések jelentek meg (lásd Chodorow, 1994). 1973-ban az Amerikai Pszichiátriai Társaság végül elismerte, hogy a „homoszexualitás” nem patológiás jelenség. A „szexualitás” helyett „szexualitásokról” kezdtünk el beszélni, és a korábban egyértelmű határvonal elmosódott a patológia és a test feletti rendelkezés, a test használatának normatív tartománya között. Ezen régi és új gondolatok hasznosságát vagy haszontalanságát még mindig próbáljuk utolérni, mérlegelni és integrálni (lásd pl. a régimódi *perverzió* kifejezés integrálására tett kortárs kísérletet: Celenza, 2014).

Úgy gondolom, hogy a zűrzavar megélése napjainkban jogos reakció a terapeuták és analitikusok részéről, hiszen a születési test egészen eltérő szemléletmódjaival kellene dolgozniuk, ahogyan azt az elméletalkotók különbözőképpen elgondolták. A páciensek, kliensek segítségért fordulnak hozzánk, és problémáik természetéből adódóan maguk is zavarodottak. Az elméletalkotásban azonban nem szabad arra törekednünk, hogy kérdés nélkül eloszlássuk ezt a zűrzavaros állapotot, amelyet a

születési test állapota és az elméleteinkben tükröződő ellentmondásos vágyak és fantáziák láncolata közötti szakadék hozott létre. Azt javaslom, fogadjuk el ezt a zavarodottságot azáltal, hogy megpróbáljuk elismerni és feltérképezni tudatlanságunkat. Így tudunk adatokat gyűjteni a testről – a megtestesülés (*embodiment*) jelenségéről, amelyeket vitára bocsáthatunk. Ez fontosabb (és körültekintőbb) cselekedet, mint mihamarabb új „igazságok” kikiáltására törekedni, amelyekkel esetleg a tudományterület fejlődésének ebben a szakaszában korai zárásokat kockáztatunk.

Tanulmányom következő részében olyan témával foglalkozom, amely a tagadás kiváltásával tovább fokozhatja zavarodottságunkat. Már Freud és követői „ködösítettek” a pszichoanalízis korai időszakában, hiszen nem vették figyelembe születési testünk programozott fogamzóképségének biológiai valóságát. Nagy bosszúságunkra (mely főként filozófiai bosszúság, hiszen a pszichológiában tartózkodunk a polarizált gondolkodástól) a testek általában *valóban* éles polaritást mutatnak abban, hogy a szaporodás szempontjából férfiként vagy nőként programozzák őket. Pszichológiailag kívánhatjuk, és bizonyos mértékig biztosan képesek is vagyunk túllépni ezeken a testi korlátokon.

Felvázolok néhány zavart, majd rámutatok néhány ígéretes, továbbgondolásra érdemes – vagy éppen ellenkezőleg, haszontalan – irányra. Korábban már tettem erőfeszítéseket, hogy visszaállítsam a női testet mint olyat a férfi testtel egyenrangúvá (lásd pl. Balsam, 2012, 2013), nem tűnik számomra véletlennek tehát, hogy a *szaporodóképes test* témája (mindkét nemnél) az eltörlés forrása az elméletalkotás folyamatában. Úgy tűnik, hogy ez vonatkozik a queer elméletre és a meleg, lesbikus, biszexuális és transznemű kérdésekről szóló sok írásra is. Őszintén szólva, a szervezet szaporodóképségét sok analitikus *észre sem veszi*, amikor fantáziadúsán ábrázolja páciensei belső, nemiséggel kapcsolatos aggályait – kivéve, ha a „baba akarása” tudatos és aktív terápiás probléma az adott páciens számára. Azt állítom, hogy a test szaporodóképségének ilyesfajta megszüntetése a női testtel kapcsolatos archaikus szorongásokból fakad, amely test képes egy idegen másikat elszállásolni, majd kiadni a világba. Ez az archaikus szorongás ahhoz az ellenálláshoz kapcsolódik, mely lehetetlenné teszi, hogy maga a test biológiai valósága értelmes szerepet töltsön be a pszichoanalitikus elméletalkotásban. Attól tartok, hogy amíg mi, pszichoanalitikusok nem tudunk olyan kérdéseket szem előtt tartani, amelyek orvosolhatják ezt a tévedést (akkor is, amikor a terápiában a pszichoanalitikus test olyan ügyeivel foglalkozunk, amelyek meglehetősen távolinak tűnnek a szaporodási *tevékenységektől*), addig fogalmi bizonytalanságban maradunk a nemiség történeteinek ködös, hiányzó darabjai közepette. Hajlamosak vagyunk könnyedén megelégedni a testrészek töredezett kollázsával, amellyel kapcsolatban védekezésként ragaszkodunk ahhoz, hogy az valamiféle „valódi igazság” a pszichoanalitikus testről, mely nem igényel további finomítást.

A pszichoanalitikus test története

A pszichoanalitikusok tudják, hogy bárkinek a belső testportréját, vagy általában bármely kommunikálható pszichoanalitikus testet erősen befolyásol a tudattalan nézőpont, amely hagyományosan leginkább a páciens szabad asszociációi fátylának fellibbentése által mérhető fel. Freud pszichoszexuális fejlődésmélete beépült az 1923-as személyiség-szerkezet-elméletbe; a pszichodinamikus működést – feltételezhetően egyetemlegesen – az Ödipusz-komplexus alakítja. Ha a heteroszexuális fallikust jelent, akkor minden férfit és fiút „férfiasnak” tekintettek. Ha nem fallikus, akkor „nőiesek” voltak. Például a férfi végbélnyílás szexuális használata elkerülhetetlenül „nővé” tette a férfit (erről a témáról későbbiekben még lesz szó). A libidó elmélete a veleszületett biológiai „bisexualitás” fogalmát is megadta, amely indoklasként szolgált arra, hogy a társadalom időnként a férfiakat „nőiesnek” vagy a nőket „férfiasnak” tekinthesse. Ezek az elképzelések az anyagi női szaporodóképes testtel kapcsolatos mély elfogultságokon és félreértéseken alapultak (pl. a csikló férfiasként elképzelt szerepe és a hüvely tagadása). Ha pedig a nők nem heteroszexuális irányultságúak voltak, akkor ebből következően „férfiasnak” tekintették őket. Így a pszichoanalitikus elmélet minden homoszexuális embert pszichológiailag éretlennek ábrázolt. A lányok és nők testének intuíciónkkal szembemenő, kitalált konstruktuma jól illeszkedett a fallikus világnézet és az ödipális komplexus központi szerepének fenntartásához, melyek a nemzetközi pszichoanalitikus mozgalom fogalmi sarokkövei voltak. Mégis, már Freud is egyértelműen megfogalmazta, hogy az Ödipusz-komplexust kifejezetten férfiaknak modellezte. A nőket mint női lényeket el kellett törölni, nehogy lerontsák az elmélet intellektuális koherenciáját és azokat a hitrendszerket, melyek összetartották a nemzetközileg virágzó mozgalmat.²

Sokan írtak már a pszichoanalitikus elmélet fordulatairól és változásairól, amelyek egyre nyitottabb gondolkodású pluralizmushoz vezettek: a libidóelmélet csökkenő jelentőségéről; a tárgykapcsolat-elmélet térnyeréséről (először Greenberg és Mitchell [1983]); arról, hogy a posztmodern dekonstrukció aláássa a kinyilvánított „tekintély” minden formáját, különösen a biológiát és a pozitivista tudományos tudás állításait; a szubjektivitás elsődlegessé tételéről az objektivitással szemben; a trauma jelentőségének tudatosításáról; a viszontáttétel kulcsszerepéről a páciensek kezdetleges kommunikációjának értelmezésében, beleértve a pszichoanalitikus test által közvetített üzeneteket is (lásd pl. Aron, 1998; Stern és Hirsch, 2018); a személyes elfogultságok keresésének és a homoszexualitás normalizálásának elterjedéséről; és végül, az írások osztoznak a szexualitással, a nemekkel, valamint a tárgyválasztással és viselkedéssel kapcsolatos mindenfajta egyszerűsítő bináris vagy kategorikus gondolkodással szembeni szkepticizmusban.³ A rendezettebb klasszikus pszichoanalitikus elméletől

² Lásd pl. már Freudot a témában, pályafutása végén (1931); vagy Makari értekezését az ödipális elmélet és a politika közötti kapcsolatáról, amely a pszichoanalízis ügyéhez („*die Sache*”) szükséges, amint azt a másként gondolkodók száműzése is mutatja (2008); vagy Balsam gondolatait arról, hogy milyen következményei vannak az ödipális mítosz összeilleszthetlenségének a női testen belüli női fejlődéssel (2015).

³ Sok kortárs szövegben látható (pl. Dimen, 2003; Harris, 2009; Corbett, 2011).

való eltávolodás lépésről lépésre folytatódik. Az 1970-es évek utáni korszakban (és jelenleg is tartó) örömteli felszabadulás érzékelhető a 18-19. századi társadalmi elnyomás alól a nemek és a nemi szerepek tekintetében. Meglepő módon azonban a szaporodóképesség mint mindenütt jelen lévő jellemző gyakran hiányzik a pszichoanalitikus testtel szembeni nyitottabb attitűdökből is.⁴

A „férfias” és a „nőies” szavak obstruktív használata

A társadalmi és biológiai nemet („sex” és „gender”) a „férfiassággal” és a „nőiességgel” kapcsolatos merevségekbe forrasztották. Hatalmas zűrzavar alakult ki a nemmel rendelkező test férfiasságának vagy nőiességének (biológiai tények) a „férfiasság” vagy „nőiesség” kifejezésekkel – szubjektív állapotokkal – való összeolvadásában.⁵ Például továbbra is zűrzavarok vannak a „férfias” viselkedési eszmékkel kapcsolatban, amelyek valójában társadalmi értékrendszerek, amelyek betartását a mentális egészség mértékének tekintik azok számára, akik férfi testtel rendelkeznek, és így péniszük van (merevedő „fallosz”). Azokat a „nőies” eszméket, amelyek valójában szintén társadalmi értékrendszerek (pl. a nő legyen szexuálisan támogató a férfiakkal szemben), úgy kezelik, mintha szükségszerűen a női testtel rendelkezők egészségének függvénye és mértéke lenne. A társadalmilag jóváhagyott személyiségjegyek és a test tulajdonságainak ezen egyvelege, amelyet úgy kezelnek, mintha együttjárásuk teljesen természetes lenne, még mindig működik, miközben olyan régebbi elméleteket használ, mint például a kleini fantázia-konstrukciók, amelyek természetesen ugyanabban a korai 20. századi kulturális miliőben jelentek meg, mint Freud elmélete.⁶ Különösen az Egyesült Államokban, a „férfias” és a „nőies” kifejezéseket fokozatosan igyekeznek idézőjelbe tenni.

Íme két példa a különböző korszakokból arra, hogy a nagy teoretikusok akaratlanul is terjeszthetik a pszichoanalitikus genderelméletet elhomályosító, félrevezető társadalmi üzeneteket.

Az első jelenet az 1970-es évek végén játszódik, Kurt Eissler elegáns New York-i lakásában. Lelkesen és őszintén tanított bennünket, pszichoanalitikus-jelölteket. „Azért magasabb rendűek a férfiak – mondta Eissler –, mert több millió spermájuk van, látják, miközben a nő csak egyetlen petesejtet képes előállítani egyszerre!”

A következő pillanat 2016-ból származik, Paviából, az olasz pszichoanalízis csodálatos és nagylelkű otthonának szívéből. Részt vettem ott egy szemináriumon,

⁴ Ismételten hangsúlyozom a „szaporodóképességet” mint lehetőséget – ne következtessünk feltétlenül bármilyen cselekedetre is. Azt feltételezem, hogy sokkal gyakrabban képzelhetjük el a hatását, mint ahogyan az a klinikai/terápiás vagy elméleti szövegekben megjelenik. És gondoljunk a gyerekekre, a kisbabák és saját származásuk iránti erőteljes érdeklődésükre: ez a gondolkör az egész életünk során ugyanolyan fontos marad, mint ahogy azt már Freud is megállapította 1905-ös írásában – mielőtt még olyan mereven kezdett volna gondolkodni a nemekről és a szexualitásról.

⁵ Dianne Elise (1997) segítőkészen javasolta, hogy használjuk a „nőiesség érzése” fogalmat a női test érzékletének belső visszhangjára, így nem kockáztatjuk a „nőiességhez” ragadó értékítéleteket. Ezt az érzést a kontextusnak megfelelően akár egy férfi, akár egy nő is megtapasztalhatja.

⁶ Lásd a szerző értekezését a kortárs John Steiner, kleini pszichoanalitikus tanulmányáról (Balsam, 2018).

amelyet a szeretett és fantáziadús Antonino Ferro, a bioni mezőelmélet atyja tartott. Az íróasztala tetejéről levett egy kis dobozt, amelyben tollakat tartott, és egyik kezével ki-be tolva a tollakat a nyíláson, valami olyasmit mondott: „Látják, ez nőies”, a dobozt tartó kézre nézett, miközben „Ez pedig férfias”, utalva a tollakkal behatoló mozdulatot végző kézre. Legalább egy analitikus társammal összekacsintottunk... Szóval, nem, én azt szeretném mondani – szerintem ez csak a különböző közösülési pozíciókra volt példa. Ez lehet a misszionárius pozíció a heteroszexuális közösülésben egy férfi és egy nő számára; vagy orális vagy anális férfi-nő szexuális helyzet vagy orális vagy anális férfi-férfi közösülés. Az, hogy mi „nőies” és mi „férfias”, az sokkal egyénibb is lehet. Ez az állítás nem tagadja meg a biológiai valóságot, a pénisz a férfi része (de nem feltétlenül „férfias”); és a hüvelynyílás a nő része (de nem feltétlenül „nőies”). Egy nő például azt állíthatja, hogy számára az aszexualitás a „nőiesség” csúcsa. És ez alapulhat például azon, hogy hogyan tapasztalta meg saját anyja érzékenységét. Talán elég itt annyit mondani, hogy az elméleti leírásokban alkalmazott nyelv megérdemli, hogy tükrözze a leggondosabb gondolkodási folyamatainkat.

A szaporodóképes test elvesztése

Posztmodern gondolkodásunkban bármi, ami a szexualitással kapcsolatos nemiséget jelöli, szándékosan elszakadhat a test referenseitől, a szexualitás és a nem szétválasztása érdekében. Az analitikus terápiában a páciensek természetesen rendszeresen hasított gondolkodást mutatnak ezekben a témákban. Ez a védekező hasítás gyakran a szorongás és trauma kezelésére tett kísérlet. Ugyanakkor a metaelméletek is tudnak ilyen hasító mechanizmusokat alkalmazni, éppen azért, hogy a testet és az elmét lehetőleg távol tartsák egymástól. Elisabeth Young-Bruehl (1991) rámutatott, hogy a fogalmi misztifikációk általában ismétlődnek, és egyre összetettebbé válnak az ismétlések során. Így a szexuális test alapvető objektív ténye – mivel létezésének elismerése traumát is magában foglalhat fontos szaporodóképesége miatt – még jobban visszahúzódik az örvénylő ködbe.

A társadalmi konstruktivizmus gyümölcsöző lehet abban, hogy segítsen nekünk kibogozni a „férfias” és a „nőies” merev elképzeléseket biológiai esszenciális gyökereikből, amelyek annyira elcsúsztak az idők során.⁷ De ez a szétválasztás akár túl messzire is vihető – különösen, ha valaki igyekszik a biológiai nem - gender kapcsolat teljes funkcionális skáláját elképzelni és megtárgyalni. Judith Butler nagyhatású könyvében, a *Problémás nembn* a teljes leválasztást javasolja: „A biológiai nem látszólag természetes tényei diskurzívan jönnek létre más politikai és társadalmi érdekek szolgálatában. Amennyiben a biológiai nem megváltoztathatatlan jellegét kétségbe vonjuk, talán a biológiai nemnek nevezett konstruktum is ugyanolyan kulturálisan létrehozott termék, mint a társadalmi nem; és valóban, talán mindig is társadalmi nem volt, amiből az következik, hogy mint kiderül, a biológiai nem és a

⁷ Lásd például Silverman történeti beszámolóját (2003), vagy Chodorow értekezését a biológiai esszencializmus negatív hatásairól (1994).

társadalmi nem közti megkülönböztetés egyáltalán nem is megkülönböztetés.” (Butler, 1990/2006, 49.).

A nem (a biológiai testre utalva) és a gender (a nemiséggel felruházott szelf mentális portréja) közötti különbséget – amelyet először Stoller ajánlott fel 1968-ban – sok analitikus még mindig hasznos fogalmi előrelépésnek tekinti Freud túlságosan összegző szexualitás-fogalmához képest. Ezt a megkülönböztetést haszonnal alkalmazták a feminizmus második hullámának irányzatai a pszichoanalitikus tanok felülvizsgálata során. A biológiai testet így a mentalizált testtől jobban elkülönültnek (vagy elválaszthatóbbnak) tekintették, mint a régebbi modellben. Ez a lépés megkönnyítette a nem és a gender közötti különbségek további megértését, kevésbé merev, átjárhatóbb kölcsönhatásokkal a kettő között. Amit azonban Butler a *Problémás nembn* előterjesztett, az egy teljes megosztottság, így az anyagi test ismét összeolvad egy biológiai-társadalmi nem (egyöntetű) identitással, amelyek mindegyikét ma már „társadalmilag felépítettnek” és „performatívnak” tekintik, így ez nem hagy teret egy függetlenebb anyagi test fogalmának kialakításához. Mindemellett van itt egy hatalmas, pozitív különbség Freud eredeti ömlesztett szexualitás-fogalmához képest. Butler (és sok más szerző) újabban hangsúlyt fektet e fogalmak társadalmi értelmezésére, mely abszolút ellentéte a kétnemű „biológiai esszencializmusnak”⁸ (ez a vétek Freudnak és követőinek tulajdonítható, különösen azoknak, akik orvosilag képzettek voltak). Azt az elképzelést azonban, hogy „az én elsősorban valami testi jelenség” (Freud, 1923/1991, 30.), mindezekkel az előrelépésekkel együtt sem vetették alá soha semmilyen valódi kritikának a pszichoanalízisben. Inkább az ösztön- és konfliktuselmélet halt el a biológiai esszencializmus szűk keresztmetszeteivel együtt, így az „én/ego” sok elméletben visszatérő fogalom maradt, de sokkal bizonytalanabb a test biológiájához való viszonya, mint amilyennel eredetileg rendelkezett. A „nőiesség” vagy a „férfiasság” régi megfogalmazás helyettesítésére jó javaslat például Elise „nőiesség-érzet”- „férfiasság-érzet” (1997) kifejezése, amely hangsúlyozza a szubjektivitást, miközben némi ráhangolódást sugall a test megismerésének folyamataira (amely az adott személy szexuális testéből is származik). Talán ez a kifejezés kevésbé van kitéve értékítéleteknek is. Ugyanakkor a Karen Horney által készségesen bevezetett „elsődleges nőiesség” kifejezést az évek során igen produktívan megkérdőjelezték (Kulish, 2000).

A test mint olyan tehát, amely magába foglalja a szaporodás képességét is, most újrafelfedezésre és újragondolásra vár. A közelmúltban ebbe az irányba tett lépés volt a Columbia Pszichoanalitikus Központban tartott szimpózium és az ennek nyomán megjelent, Vaia Tsolas és Christine Anzieu-Premmereur által szerkesztett 2018-as kötet: *A test pszichoanalitikus felfedezése a mai világban: A testről*. A szerzők a gyors társadalmi és technológiai változások összefüggésében tárgyalják a psziché kortárs kapcsolatát a változó testi jelenségek széles spektrumával, miközben a test anyagiságát (valóságosságát) továbbra is központinak tartják. Hogy néhány példát említsek a kötetből: a szerzők tárgyalják a beteg testet, a szexuális testet, a beszélő testet, az

⁸ Emlékeztető a biológiai esszencializmushoz: ha valaki férfi vagy női reprodukív szervekkel született, akkor a viselkedésének pontosan meg kell felelnie az előírt „férfiasságnak” vagy a „nőiességnek”. A biológiai esszencializmus súlyosan téves fogalom. Teljes mértékben ellentétes a valós klinikai tapasztalatokkal.

asszisztált reprodukció által megváltozó család testét, valamint a változó névmások használatát, hogy tükrözzék a szubjektíven megtapasztalt nemet. A kötet Kristeva tanulmányát is tartalmazza, mely a heteroszexualitás törékenységéről értekezik a modern „szülőség” megélésében, ahogyan azt ő értelmezi (Kristeva, 2017). A szerzők kiemelik, hogy ebben a korszakban a test az orvosi technológia fejlődésének köszönhetően minden eddiginél könnyebben megváltoztatható, és hogy az internet korában az interaktív psziché is sokkal változatosabb társas vonatkozásaiban.

Érdeemes tehát feltenni a kérdést: Milyen messzire tudunk eltávolodni teljesen működőképes biológiai testünktől annak érdekében, hogy optimális mentális függetlenséget érjünk el, és mégis képesek legyünk megtartani a test és az elme közötti döntő kölcsönhatást, amely egyéni „pszichoanalitikus testünk” legtágasabb változatát nyújtja?

Julia Kristeva a test – és a szaporodóképes test elméleteiről

Julia Kristeva „abjekt” fogalma és a „puszta horror” érzetéről szóló írásai (1980) segíthetnek megragadni a női testtel szembeni erőszak és ellenszenv minőségét, amely sok helyen kiváltja a nők becsméréseire, a női testtel rendelkezők ellenőrzésére és bántalmazására irányuló általános vágyat. Kifinomultabb alakjában ellenséges vágyak lehetnek ezen testek eltörlésére, és különösen a férfiakkal való egyenlőségéből való kizárására. Kristeva képileg, szuggesztíven és költőien is bevon minket elképzeléseibe, fantáziáiba, és úgy vélem, a nőkkel szembeni általános attitűd *legdurvább* aspektusait mutatja meg, amelyek a nők szülési képességére irányulnak. Ezen általános attitűd a nőnemű embereket az alacsonyabb rendű állatokhoz hasonlítja, akiket a termékenységi ciklusaik uralnak, és akiknek teste főként az utódaik és a férfiak szolgálatában áll, vagy a saját izgalmaikban, hogy ezeket a ciklusokat kiszolgálják. A nőkről alkotott elképzelés a *társadalmi tudattalan része*, és borzalmas vonásokat ölt, melyek gyakran a szülési-születési folyamatokon és tapasztalatokon, valamint a nők szülési képességén alapulnak.

A születés tekintetében az „abjekt” fogalma teljes mértékig ellentétes a hidegen távolságtartó klinikai érdeklődéssel és a klasszikus pszichoanalitikus elmélettel. Kristeva, az antropológus, vagy a 18-19. századi szépirodalom olvasói és tudósai, vagy a szülészettörténet, vagy a puszta történelem hallgatói számára – a traumatikus tudattalanban a halál és a gyötrelmes gyász büze ott van a levegőben, amikor *közel* vagyunk magához a születéshez és az életörömhöz. Mintha ez a borzalmas tudattalan fantázia túl gyakran került volna túl közel a „gyermekágy” valóságához, így sok éven át transzgenerációs traumát okozott férfiakkal és nőkkel egyaránt. Vegyük például az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2018-as hírlevelének statisztikáit. Az „anyai” okokból eredő halálozás élethosszig tartó kockázata azzal mérhető fel, hogy mennyi az esélye annak, hogy egy tizenöt éves nő meghal a terhesség vagy a szülés szövődései miatt: a fejlődő országokban ez az arány 1 a 180-hoz, a „törékeny államoknak” értékelt országokban pedig 1 az 54-hez. A fejlett országokban a kockázat körülbelül 1 a 4900-hoz, ami még mindig meglehetősen megdöbbentő. Nem csak a

túlságosan is gyakori mindennapi tragédiáról van itt szó, hanem a súlyos mentalizált traumáról is. Nem csoda, hogy mind a férfiak, mind a nők pszichológiailag elfordulnak a születés vadságától. Ha esetleg az olvasónak segítségre van szüksége a test viszontagságainak elképzeléséhez, íme a lista ugyanebből a WHO-forrásból: „súlyos vérzés (többnyire szülés utáni vérzés); fertőzések (általában szülés után); magas vérnyomás a terhesség alatt (pre-eklampszia és eklampszia); komplikációk a szülés során; nem biztonságos abortusz.”

Kristeva ezt írja: „Egy véres és gennyes seb, vagy a verejték, a hanyatlás beteges, csípős szaga. [...] Ezek a testnedvek, ez a beszennyezetség, ez a szar az, amit az életnek – alig és nehezen, de – ki kell bírnia a halál részéről. Ott élő lényként állapotom határán vagyok” (1980, 3.). Elmagyarázza, hogy ez „arra a helyre vonzza, ahol a jelentés összeomlik” (1980, 2.). „Az abjekció megőrzi azt, ami a tárgykapcsolatok előtti archaizmusban létezett, abban az ősrégi erőszakban, amellyel egy test elszakad egy másik testtől, hogy önállóan létezessen” (1980, 10.).

Ezekkel a szavakkal Kristeva elvezet minket a fizikai megpróbáltatások helyszínére, az elválás, a veszteség, a halott placenta maradványainak területére, az emberi születés élet-halál drámájához, és a nőhöz ebben a születési aktusban, amely megteremti a kölcsönös kapcsolódást csecsemőjével, aki elkezd élni (Kristeva, 2011) – az érzékszervi érzések állapotaihoz, amelyek segítenek a civilizációnak a nyelv és a kommunikáció létrehozásában.

A test nyelve

Griffin Hansbury tanulmánya, a „The Masculine Vaginal” (Hansbury, 2017) érdekes kortárs képet nyújt a test és a nem kapcsolatáról; bár az nem világos, hogy Hansbury kreatív segítséget nyújt-e, vagy csak tovább homályosítja megértésünket. Tanulmányában a Kevinnek nevezett páciensével végzett analitikus munkát ismerteti. Hansbury és azok is, akik megjegyzéseket fűztek munkájához, úgy beszélnek Kevin „pszichoanalitikus testének” szexuális részeiről, mintha ezek a testrészek – melyekkel Kevin és az analitikusok küzdenek – csak a szexuális aktus öröméhez vagy fájdalomához, Kevin szexuális identitásához járulnának hozzá. Nem említik és nem foglalkoznak a reprodukcióval, mintha nem is létezne: semmilyen következtetés nem mutat ebbe az irányba.

Hansbury egy új nemi szerv létezése mellett érvel – egy születése szerint férfi, felnőttként meleg cisznenű férfi számára. Úgyszólván egy „férfias vaginális” szervről beszél, és bemutatja annak fontosságát, hogy a terapeuta interaktívan elfogadja ezt a felnőtt (születése szerint) férfi beteget, és különösen a „pinám” jelenlétét a testében (Hansbury, 2017, 1010.). A metateoretikus javaslat itt az, hogy a „hüvelyi” legyen a férfi „fallikus” női ikonikus megfelelője. Hansbury állítása szerint a női testi erő szimbólumai ekkor megszabadulhatnak az anatómiai testtől⁹, és ennek a szabadságnak köszönhetően a „hüvelyi” a férfiak és a nők között felcserélhetőnek tekinthető,

⁹ Feltehetjük persze a kérdést, hogy a szerzőnek vajon miért kell olyan gyorsan elmenekülnie a női test anatómiájától, és el is törölnie azt – márpedig a női test e szimbólum kialakulásának testi alapja.

akárcsak a lacani elméletben a „fallikus” erő. Fontos, hogy ezt a férfias „pinát” a terapeuta és a beteg *sem* úgy tekinti, mint a végbélnyílás fantáziáját a szexuális aktus során – ahogy ezt egyébként Donald Moss feltételezte a megjegyzésében (Hansbury, 2017, 1054.). Inkább arról van szó, hogy Kevin „pináját” a pszichés és anyagi valóság keverékének tekintik, és ezen „mintha” tér konkretizálását mind a beteg, mind az analitikus bátorítja egy „nem megkérdőjelezhető” pszichológiai terepen (Winnicott nagyon hasonlóan jár el, amikor kérdés nélkül elfogadja a kisgyermek mindenhatóság iránti igényét az átmeneti tárggyal kapcsolatban). Hansbury számára a „»férfias hüvelyi« túlmutat az elméleti fogalmakon, és sok transzszexuális férfi megtestesült élményéhez közelít, akik egész, részleges és/vagy ideiglenes »női« testben élnek” (Hansbury, 2017, 1009.).

A tanulmányban egy másik ponton a beteg elmeséli, hogy milyen megszállottan keresi, hogy egyre nagyobb tárgyakat vezessen be a végbélnyílásába – egy adott ponton olyan veszélyessé vált, hogy perforált a vastagbele, és sürgős műtétre volt szükség. Úgy gondolom, ezt a testi történetet lebecsülik. A végbélnyílás tágítása talán kísérlet arra, hogy megközelítse vagy utánozza a szülőcsatorna fantáziált tágulását a szülés során? Azon tűnődtem itt, hogy vajon ez az esetvita azt példázza-e, hogy a nőiesség förtelmes (abjekt) állapotának kristevai borzalma hogyan jelenik meg a klinikai anyagban – miközben magát az alkalmazott elméletet elhallgatja, így a születés kimondhatatlan dimenziójának kísérteties birodalmában maradhatunk.

Egyszerűbben fogalmazva, Hansbury ikonografikus erőfeszítése, hogy *magát a hüvelyt* női szervvé tegye, jelezve, hogy a szexuális erő érett csúcspontja egyenértékű az erekált pénisszel (fallosz), a női test teljes félreértése. A női test teremtő-ereje minimálisra csökken, és a szexuális szervek funkciója kizárólag az erotikus szex témakörére szűkül. Hansburyvel ellentétben én azt gondolom, és már írtam is erről, hogy a *várandós méh* a teljesen erekált pénisszel egyenértékű hatalmi szimbólum (Balsam, 2003). Bár teljes szívemből egyetértek azzal, hogy az ilyen mentalizált szimbólumokat nem kell kifejezetten ahhoz az anyagi testhez kötni, amelyből származnak, és fantáziákként is önálló alakító erővel rendelkeznek, ugyanakkor a nemi szervek eszméjének egyformán erotikusnak és szaporodóképesnek megtartása nagyon nehéz. Ez a maradandó és mindenütt jelenlévő nehézség valószínűleg a kristevai birodalomba tartozó archaikus réműletek felidéződése miatt lehetséges. Hansbury és Kevin messze nincsenek egyedül azzal, hogy a nemi aktuson kívül a hüvely minden más funkciójától félnek.

Amit Hansbury és Kevin kifejtenek, és ami nagyon hasznos, az a beteg legitim „pszichoanalitikus testének” egy változata, amely kifejezésre törekedett. Ez a terápiás helyzetben történő, interaktív validálás nyilván ritka esemény ennek az embernek az életében. Így Kevin énjének működését és identitását segítőkészen támogatták és táplálták.

Ennek a bizonyos „pszichoanalitikus testnek” egy másik dimenziója az, hogy az analitikus és a beteg együtt távolodtak el a fantáziától a téveszme területére; amikor is a terapeuta megerősítette a férfi „pina” szervességéről a beteget, kettejük *folie à deux* közös fantáziavilágában. Kevin ítélete saját testének korlátairól és arról, hogy képes-e megvédeni magát, igencsak megkérdőjelezhető, hiszen életveszélyes

vastagbélperforációt szenvedett el, miközben az izgalom élményét kereste a végbélnyílásával való visszaéléssel (vagy önbüntetéssel). Az analitikus és a beteg összejátszik a nemi szerv „változásának” újragondolásakor Kevin számára, miközben ő küzd azért, hogy saját végbélnyílását a születő hüvely egy változatává tegye; ez a küzdelem tudatos mentális rövidzáratokban nyilvánul meg, amelyek mögöttes, nemzéssel-szaporodással kapcsolatos traumát jelezhetnek.

Varázslatos módon úgy tűnik, hogy Hansbury legkedvesebb és legjózanabb szándékai Kevin névadás-torzításának alátámasztására azonos „hús-vér” élményeket nyújtanak a másik születési nemnek – bár ez pusztán a név cross-dressing-je¹⁰; ugyanakkor a végbélnyílás ereje elfojtás alá kerül. Ahogy Moss megjegyzi: „A »végbélnyílás« itt nem végez munkát. Valójában eltűnt, helyébe a „pinám” lép (Moss, 2017, 1054.). Hansbury kissé elsietve néz szemtől szembe ezzel a férfi beteggel, hogy segítsen neki abban a vágyában, hogy mintha-nő legyen. Arra nem igazán marad lehetőség, hogy Kevin férfi végbélnyílásának teljes erotikáját ítéletmentesen analizálják – ez a terület meglehetősen zavaros marad, mind Kevin, mind az analitikus számára. Az anális erotikának az a területe, amelyet ez az ember élvezett a férfiakkal való szeretkezésben és intim kapcsolatokban, még mindig „sötét kontinens” a pszichoanalitikusok számára. Úgy gondolom, hogy Freud is elsiette azt a kijelentését, miszerint minden „befogadó” szexuális aktusnak *feltétlenül* „femininek” *kell* lennie. Miért vonjuk le ezt a következtetést olyan gyorsan? Megengedhetjük magunknak, hogy további részletet keressünk e tudatlanságunk orvoslására.

Vannak további bonyodalmak is, amelyeket itt meg lehetne vitatni. Ahogy korábban már kifejtettem, Kevin feltehetően életveszélyes vészhelyzetbe keveredett a traumatikus gyermekszülési jelentettel, amit alakított. Az analitikus elektív be nem avatkozását ebbe a vészhelyzetbe Hansbury pozitívan ítéli meg, hiszen egyszerűen kívül esik a pszichoanalitikus kapcsolat hatókörén. Sok analitikus, köztük én is, nem értene egyet ezzel a stratégiával, mivel ez a történet odáig eszkalálódik, hogy a beteg élet-halál határvidékére kerül.

Hansbury azonban bátran állást foglalt abban a nyitott, rendezetlen és folyamatosan vitatott kérdésben, amelyet Wilson vetett fel a pszichoanalitikus gondolkodás jövőjével kapcsolatban:

„Bár vitathatatlanul úgy tűnik, hogy a testből a szimbolikusba való áttérés – az egy-ség korlátosságától a sok lehetőségéig – az állatitól az emberiig, a viszonylagos kényszertől a viszonylagos szabadság felé való elmozdulást jelenti; az is igaz, hogy az utóbbi időben a pszichoanalitikusokat ismét lenyűgözte a test; bár a »testet« idézőjelbe tehetjük, mert most már a valóságban is – éppúgy, mint a képzeletben – helyettesíthetőbb, változékonyabb, mint az a konkrét anatómiai test, amelyet Netter *Humán Anatómiai Atlaszában* találunk” (Wilson, 2017, 1005.).

Talán nagyobb rugalmassággal kellene kezelnünk a „konkrét” fogalmát, amely bizonyos pszichoanalitikus értelmezések szerint pejoratív. A szót manapság helyesen használják regresszív és kevésbé befogadó jelenségek kifejezésére, ugyanakkor

¹⁰ cross-dressing: a másik nem ruháiba öltözés, anélkül, hogy az illető valóban a másik nemhez tartozónak tartaná magát (tehát nem azonos a transzneműséggel). (*a ford.*)

helytelenül használják a primitívebb gondolkodás egy formájának jelzésére is. Talán nyelvileg többet is tehetnénk az anyagi testi jellemzők szublimációs folyamataival. Például egy olyan szó, mint az „uterofallikus”, helyettesíthetné a „fallikus” szót, így megragadhatnánk a szexuális/reproduktív test erejének absztrakciójához szükséges elemeket. Kísérleteznünk kell nyelvünkkel és koncepcióinkkal, és Hansbury új kísérleti utakra vezet minket.

„Test” nyelv és a test jövője

Mondhatjuk azt, hogy nem véletlen, hogy a nők egyedülálló, mágikus részvétele egy másik emberi lény létrejöttében a legősibb elérést biztosítja egy olyan pszichés eseményhez, mely sokak számára egyáltalán nem is jelenik meg témaként.¹¹ Jellemzően nehézségekbe ütközik, hogy a szaporodás állapota ábrázolódjon a test elméleteiben, és a nehézség a nyelv eredetének ezen anyai helyének primitív természetéhez kapcsolódik – ahogyan Kristeva érti. Nyelvre van szükségünk ahhoz, hogy kifejezzük elméleteinket. Azok a kommunikációs ködösítések, amelyeket a test elméleteivel kapcsolatban kiemeltem, azok az elméletek, amelyek figyelmen kívül hagyták a születést, mélyebben is rezonálhatnak az emberi kommunikáció eszközeinek és módjainak kialakulására. Hogyan várhatjuk el magunktól, akik egykor megszülettünk, hogy beszéljünk erről a kimondhatatlan folyamatról? Ebből következően, hogyan gondolkozhatunk arról, ami a saját eredetünkben szó szerint kimondhatatlan?

Kristeva még a magzati élményeket is hangsúlyozza a kölcsönös érzésekkel, hangokkal, tónusokkal és ritmusokkal kapcsolatban, valamint a kölcsönös kommunikációt az őszanya belsejéből. A felnőtt anya számára a terhessége alatt szerzett személyes tapasztalata és az egyéni gyermek születése nagymértékben reprezentálható mentálisan, de az élményt tovább gazdagítja, hogy egyfajta regresszív átjárhatóság jön létre a kisbaba visszhangjaival, belül és kívül egyaránt.

***KHÔRA*, szeparáció, és a nyelv születése**

A *khôra* vagy *chora* koncepciójával Kristeva a hang létrejöttét jelöli, amely az anyja beszédének ritmusára és intonációjára reagáló csecsemő és az anya között jön létre. A hangok az anya testének határain keresztül szűrődnek a gyermek élő, fejlődő membránjain át, kint és bent is (1974). Kristeva úgy véli, ezek a visszhangok és tónusok elsődleges fontosságúak abban a mély kapcsolatban, mely a csecsemő teste–elméje és az anyai test fiziobiológiája között van. A hang lágysága vagy mélysége, a hangokban közvetített lendület vagy passzivitás, az aktivitás és az alvás ritmusa mind-

¹¹ Felidézhetjük itt a hasonló elméleteket, melyek megpróbálták behatolni a legkorábbi elképzelhető mentális állapotok archaikus értelmezési körébe: Rank – a születés traumája; Klein fantáziája az elme eleven, beépített „fantáziarendszerei”-ről; Spielrein – a rombolás mint a keletkezés oka; Bion – primitív protomentális állapotok is léteznek a kifinomultabbak mellett; Green – pszichotikus mag, a libidó legprimitívebb aspektusa. [És Ferenczi *Thalassája (a ford.)*]

mind proto-szerepeket játszanak az egyén fejlődésében, hogy majd mennyire kedveli a keménységet, légyságot, intenzitást, nyugodtságot, aktív lendületet vagy csendet.

„A gyermeki hangadás és beszéd ismételtetésével (és ezáltal a hangképzés ösztönös alapjainak újrafelfedezésével) minden anya a prousti »elveszett idő« keresését vállalja a maga módján. És lépésről lépésre megoldja az »inkongruenciát«, amely elválasztja az affektust a megismeréstől” (Kristeva, 2011, 78.). Kristeva szenvedélyesen írja le saját szövegét is: „A gyermek »elveszít« (»megöl« engem), hogy elhagyjon. [...] És azzal hagyom el őt, hogy »abjektálom« őt” (76.).

A termékeny anya ereje

Tanulmányozzuk tovább a női testet, ezt a testet, mely lenyűgöző és félelmetes erővel bír, melynek hatalmában áll csecsemőket létrehozni a várandósságon és a szülési folyamaton keresztül – túl Freud antropológiai fantázia-sémáinak örökségén és a modern evolúciós pszichológián, most a művészi ábrázolásokhoz fordulhatunk. A következő képeket a múlt korszakaiból. Ezek a példák azt a törekvésemet mutatják, hogy feltárjam, mennyire erősen védekezünk a testünkben rejlő teljes potenciállal való kapcsolatfelvétellel és gondolkodással szemben; az ilyen védekezések nyilvánvalóan befolyásolják az elménk megértését.

Termékenység 25-30000 évvel ezelőtt

2013-ban a British Museum nagyon ritka szobrokból és képekből álló kiállítást rendezett „Jégkorszaki művészet: A modern elme érkezése” címmel. T. J. Clark brit művészettörténész írt róla a *London Review of Books*-ban a „Lucky Hunter-Gatherers” című esszében. Az emberek által valaha készített legkorábbi ismert képek közül is kiállítottak néhányat. Meglepő módon *női* alakokról van szó, és még inkább meglepő, ha azt mondom, hogy mennyire mindenütt jelen van az az évszázados elfoglaltság, amelyben közösek vagyunk az őseinkkel: ezek a figurák feltehetően *terhes nők* alakjai, akik a híres francia barlangokból és Európa más lelőhelyeiről származnak.¹² Úgy tudjuk, ezeket a szobrokat és faragványokat a kőkorszakban és a jégkorszak kezdetén alakították ki (lásd az 1–4. ábrákat). E figurák közül a leghíresebb a willendorfi Vénusz (1. ábra).

A Lespugue-i Vénusz (4. ábra) meglepően apró, 4,7 hüvelyk, csakúgy, mint a többi figura, és úgy tudjuk, a művek sok órányi alakítgatás eredményei. A történészek

¹² 1960-ig a spirituális anyaistennők bizonyítékának tekintették őket. Az elmúlt évtizedekben azonban ezt antropológus kutatók megkérdőjelezték, és pragmatikusabban kapcsolódtak a test formájához és a hely kontextusához. A későbbi korszakok figurái például állatok, hímek és szexuálisan kétértelmű emberek, valamint nők képeit mutatják. De ezek a paleolitikus jégkorszaki alakok minden bizonnyal női képek, valószínűleg különböző korúak, szimbolizálva a lehetséges termékenységet; vagy a középkorúak testalkatát, amely a remélt túlélést szimbolizálja a jól fejlett érettségben, a hosszú életben és esetleg a sikeres reprodukciós életben (mind potenciálisan kívánatos vonások a jégkorszakban). Azt hiszem, a mondanivalóm itt akkor is érvényes, ha a szobrok nem aktívan terhesek: ezek a legkorábbi képek bizonyítják az alkotók intenzitását a női nemű test érettségével kapcsolatban, amely magában foglalja a szaporodóképességet is.

azon tűnődtek, hogy ezeknek a figuráknak a mérete drámaian *kicsi*, összehasonlítva a környező állatok végtelen méretével – a bölény, a mamut, a ló, a barlangi medve, a rénszarvas, a rozsomák, amelyek aztán a földön kóboroltak (Clark, 2013, 12.). Megjegyzem, hogy általános formájuk kicsinysége meglehetősen ellentmond a markáns terhes tulajdonságok gigantikus arányainak! Jelentéktelennek és sebezhetőnek tekintették-e a férfiakat ehhez képest, mind a környéken lévő ijesztő állatokkal, mind ezekkel a nagy, felduzzadt terhességekkel szemben? Képzhetjük, milyen rettenetes lehetett egy szülés tanúja lenni egy jégkorszaki barlangban, ahol kétségtelenül magas a csecsemők és az anyák halálos áldozatainak száma. A faragványok a miénkhez hasonló elragadtatást árulnak el, amit az örökzöld gyermeki kérdés fejez ki: „Honnan származnak a babák?” A szobrok hangsúlyozzák a kiálló has fölé helyezett, mindkét oldalon hatalmas gömbölyűségű telt melleket, a hasfal kiszélesedett köldökét, amely megfeszül, hogy megtartsa a méh majdhogynem kibuggyanó tartalmát és az alatta domboruló combokat. A nő kezei a Lespugue-féle faragványban várandósságának kerekdedségét karolják át, háta és vállalai karcsúak, magasak, szinte távolságtartóak a sokasággal, a feje magasan, de kissé lehajtva – mint egy hattyú feje, amely a kerektség tetején úszik, az esetlen, nehézkesen duzzadt test felett. Az egész akkora, mint egy medál, amit talán a nyakunk körül viselhetünk. Clark recenzójában megjegyzi: „Zavarodottság, a méretek téves becslése, az ismerőség érzése, de enyhe óvatosság is, mindig a riadalom háttéríze: az esetek előtt ezek az tudatállapotok jönnek és mennek” (Clark, 2013, 11.).¹³

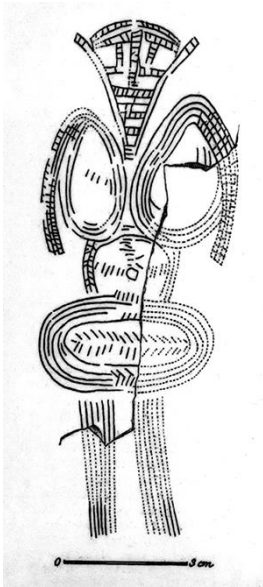
1. ábra. Willendorfi Vénusz (Alsó Ausztria). Don Hitchcock fotója, CC-BY 2.0 license engedéllyel. Forrás: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Willendorf-Venus-1468.jpg>

¹³ Ez a kijelentés nagyjából összefoglalja, hogyan érzi magát a tipikus analitikus a zűrzavarban (melyet a több tudás ígéretként ajánlottam) és csodálkozásban, miközben próbálna gondolkodni az emberi test teljességéről a tanácsadó/terápiás szobában lévő kanapén!

Néhány figuráról hiányoznak a fejek és a lábak. Vannak olyanok, akik hátán hegek láthatóak, mintha megbüntetnék őket, akár a figura elkészítése után, akár talán korábban, a való életben – soha senki nem fogja megtudni. Az apró, kerek és duzzadt figurák távolról érett gyümölcsalmazoknak tűnnek, és – a régészek szerint – valamikor nyilvánvalóan szándékosan megsértették őket. „Kosztienki-ben egy megduzzadt mellű, felkötött és nyakláncos nő csodálatos alakjának fejét és alsó lábát leütötték, mielőtt gödörbe temették volna” (Clark, 2013, 12.). Számptalan elméletet gyártottak arról, hogy ennek a jelenségnek mi az oka. A kis figurák termékenységű istenek voltak, akik csalódást okoztak a gazdáiknak? Vajon a terhesség ereje ugyanúgy feldühítette az ősi férfit, mint a mai férfit, aki erőszakot követ el terhes partnere ellen? A nőgyűlölet a fajunkhoz tartozik, olyan ősi és rögzült, hogy végső soron reménytelen ügy? Clark erre a következtetésre jut: „észbontó leletek [...], a törekvés, hogy az »embert«, a nem-olyan-mint-én-t ábrázoljuk, annak állandó alakváltozásait, konkrétágában és absztrakciójában. Az ember »maga«¹⁴, mondhatnánk. Máságát teherként vagy fenyegetésként viselve” (Clark, 2013, 12.). Clark reakciója erre a rejtélyre egyenes folytatása Kristeva grafikus megjegyzéseinek, *The Powers of Horror* című könyvében az „abjekt”-re adott emberi reakciókkal kapcsolatban.

Kristeva rémálmainak tartalmai egy olyan primitív reakció fantáziái, melyeket egy másik test belsejéből való kiűzésre adunk. Mindeközben az ember a saját sorsával van elfoglalva, amikor kiutasítják – egy testből, a gender-elméletből, magából az életből. Az elutasításra adott aktív válasz a túléléshez vezető útnak tűnik ebben a gyötrelmes küzdelemben a szeparáció során: „az émelegés megrémít engem attól a tejkremtől, elválaszt az anyától és az apától, aki felajánlja. »Én« nem akarok semmit ebből az elemből, a vágyuk jelét” (Kristeva, 1980, 3.). A gyász rohamait kölcsönösen átéli mind a csecsemő, mind az anya a szenvedélyes anyai magtól való szeparáció során. Kristeva ezt az állapotot „melankolikus *jouissance*”-nak nevezi, egy olyan állapotnak, amely „az elfojtás szélén áll” (Kristeva, 2011, 74.). Ezek azok a folyamatok, amelyek nyelvet hoznak létre. Egy korábbi művében ezt írja: „A zokogás, a hányás erőszaka közepette szülöm magam. A tünet néma tiltakozása, a görcs összetört erőszaka, amely, hogy biztosak legyünk benne, a szimbolikus rendszerre van írva, de amelybe nem akarunk, vagy nem vagyunk képesek beilleszkedni, hogy válaszoljunk rá. Reakció, abreakció. Abjekció...” (Kristeva, 1980, 3.).

¹⁴ Lefordíthatatlan nyelvi utalás: the human HERself, azaz az ember maga, nőneműként.

2-3. ábra. Faragott mamut-agyar, és a rajta ábrázolt női figura. (Predmosti, Csehország). Zdenek Kratochvil fotója, Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International license engedéllyel. Forrás: <https://www.donsmaps.com/dolnivenus.html>

4. ábra. A Lespugue-i Vénusz szobor másolata (Amiens, Franciaország). Fotó: José-Manuel Benito (Public domain), from Wikimedia Commons. Forrás: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Venus_de_Lespugue_\(replica\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Venus_de_Lespugue_(replica).jpg)

Az anyai test az öröm, az extázis és a felszabadulás helyszíne lehet, amint azt néhány jégkorszaki szobor is közvetíti. De nagyon könnyen szarkofággá válhat, és az „abjekt” helyszínévé, ahogyan azt Kristeva olyan élenken jellemzi. Az anya testében olyan sok mindentől kell félni.

Zárásként Joan Raphael-Leff¹⁵ egy prózáját közlöm, méghozzá egy olyan szakaszt, amely megragadja azokat a kapcsolatokat, amelyeket tanulmányomban vázoltam: a biológiai nem, a gender, a nemmel felruházott nyelv ereje, a *khôra*, az anya teste, illetve annak elkerülése között az áhítat, rettegés és abjekt következtében. Egy sor kapcsolatot világítottam meg, hogy megpróbáljak érvelni látszólagos zavaraink legitimitása és integritása mellett, hogy képesek legyünk minél kielégítőbben gondolkodni és elméleteket alkotni a biológiai test és az elme mindenütt jelenvaló kapcsolódásáról. Visszatérve tehát az eredeti anyához:

„Ezek az emberek, akiknek hatalma volt rajtunk élet és halál fölött [...], átérettük az érintésük érzelmi minőségét, a hang melegét, az aktivitási ritmusokat és az izzadság szagát. Megvizsgáltuk az arckifejezéseiket, és saját érzékelőink idegvégződésein keresztül tapasztaltuk meg reakcióikat, arra törekedve, hogy megértsük az implicit kommunikációt. De aztán amikor saját jogunkon gondozókká válunk, egyszer csak visszazuhanunk saját preverbális elsődleges testi folyamatainkba. [...] A babapuha gyengédségtől elragadtatva, durva bőrünkön az érintetlen sima csecsemő nyers érzelmei átjárnak bennünket [...], és visszadobnak minket a szubszimbolikus formátlanságba (Raphael-Leff, 2015, 103.).

Székely Zsófia fordítása

Felhasznált irodalom

- Aron, L.** (ed.) (1998). *Relational Perspectives on the Body*. New York: Routledge, 2009.
- Balsam, R.** (2003). The vanished pregnant body in psychoanalytic female developmental theory. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 51: 1153–1179.
- Balsam, R.** (2012). *Women's Bodies in Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Balsam, R.** (2013). (Re)membering the female body in psychoanalysis: Childbirth. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 61: 447–470.
- Balsam, R.** (2015a). Oedipus Rex: Where are we going, especially with females? *Psychoanalytic Quarterly*, 84: 555–588.

¹⁵ Raphael-Leff, a Middle Group londoni pszichoanalitikusa kevésbé ismert az Egyesült Államokban, de talán ő az egyetlen, akinek annyi gyakorlati tapasztalata van a nőekkel való pszichoanalitikus együttműködésben, mint Helene Deutschnak (lásd pl. Raphael-Leff, 2005). Alapítója volt a Nemzetközi Pszichoanalitikus Társaság Nők a Pszichoanalízisben Bizottságának (Committee on Women in Psychoanalysis -- COWAP).

- Balsam, R.** (2015b). The war on women in psychoanalytic theory building: Past to present. *Psychoanalytic Study of the Child*, 69: 83–107.
- Balsam, R.** (2017). Freud, the birthing body, and modern life. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 65: 61–90.
- Balsam, R.** (2018). Response to John Steiner’s “Overcoming obstacles in analysis: Is it possible to relinquish omnipotence and accept receptive femininity?” *Psychoanalytic Quarterly*, 87: 21–31.
- Butler, J.** (2006). *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása*. Ford. Berán Eszter, Vándor Judit. Budapest: Balassi.
- Celenza, A.** (2014). *Erotic Revelations: Clinical Applications and Perverse Scenarios*. New York: Routledge.
- Chodorow, N. J.** (1994). *Femininities, Masculinities, Sexualities: Freud and Beyond*. Lexington: University of Kentucky Press.
- Clark, T.J.** (2013). Lucky hunter-gatherers. *London Review of Books*, 35(11-12): March 21.
- Corbett, K.** (2011). *Boyhoods: Rethinking Masculinities*. New Haven: Yale University Press.
- Dimen, M.** (2003). *Sexuality, Intimacy, Power*. New York: Routledge.
- Dixon, A. E. – Dixon, B. J.** (2011). Venus figurines of the European Paleolithic: Symbols of fertility or attractiveness? *Journal of Anthropology*. doi:10.1155/2011/569120
- Elise, D.** (1997). Primary femininity, bisexuality, and the female ego ideal: A re-examination of female developmental theory. *Psychoanalytic Quarterly*, 66: 489–517.
- Freud, S.** (1908). A gyermekek szexuális elméleteiről. Ford. Pető Katalin. In: Freud: *A szexuális élet pszichológiája* (133–147). Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S.** (1923). *Az ősválami és az én*. Ford. Hollós István és Dukes Géza. Budapest: Hatágú Síp, 1991.
- Freud, S.** (1925). A nemek közötti anatómiai különbségek néhány lelki következménye. Ford. Pető Katalin. In: Freud: *A szexuális élet pszichológiája* (193–203). Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S.** (1931). Female sexuality. *Standard Edition*, 21: 225–243.
- Greenberg, J.R. – Mitchell, S.A.** (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hansbury, G.** (2017). The masculine vaginal: Working with queer men’s embodiment at the transgender edge. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 65: 1009–1031.
- Harris, A.** (2009). *Gender as Soft Assembly*. New York: Routledge.

- Kristeva, J.** (1974). *Revolution in Poetic Language*. Transl. M. Waller. New York: Columbia University Press, 1984.
- Kristeva, J.** (1980). *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. Transl. L.S. Roudiez. New York: Columbia University Press, 1982.
- Kristeva, J.** (2011). Reliance, or maternal eroticism. Transl. R. Widawsky & P. Zurn. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 62 :69–85, 2014.
- Kristeva, J.** (2017). Transformations of parentality. Transl. E. Kenny. In: V. Tsolas & C. Anzieu-Premmereur (eds.): *A Psychoanalytic Exploration of the Body in Today's World: On the Body* (68–74). New York: Routledge.
- Kulish, N.** (2000). Primary femininity: Clinical advances and theoretical ambiguities. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48: 1355–1379.
- Laqueur, T.** (1990). *A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig*. Ford. Sándor Bea. Budapest: Új Mandátum, 2002.
- Makari, G.** (2008). *Revolution in Mind: The Creation of Psychoanalysis*. New York: Harper Perennial, 2009.
- Moss, D.** (2017). Pussy riot: Commentary on Hansbury. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 65: 1049–1059.
- Porčić, M. – Tripkovič, A.** (2017). Mothers and figurines: Representation of pregnancy in the early Neolithic of Central Balkans. *Archaica* 5, 79–98. http://147.91.75.9/manage/shares/archaica/Archaica_2017-05_04_Tripkovic_et_al.pdf
- Raphael-Leff, J.** (2005). *Psychological Processes of Child Bearing*. London: The Anna Freud Centre.
- Raphael-Leff, J.** (2015). *The Dark Side of the Womb: Pregnancy, Parenting, and Persecutory Anxieties*. London: The Anna Freud Centre.
- Silverman, D. K.** (2003). Theorizing in the shadow of Foucault: Facets of female sexuality. *Psychoanalytic Dialogues*, 13: 243–272.
- Stern, D.B. – Hirsch, I.** (eds.) (2018). *Further Developments in Interpersonal Psychoanalysis, 1980s–2010s: Evolving Interest in the Analyst's Subjectivity*. New York: Routledge.
- Stoller, R. J.** (1968). *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House.
- Tsolas, V. – Anzieu-Premmereur, C.** (eds.) (2018). *A Psychoanalytic Exploration of the Body in Today's World: On the Body*. New York: Routledge.
- Wilson, M.** (2017). Body and symbol: Introduction to Hansbury and commentators. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 65: 1005–1008.
- World Health Organization** (2018). Maternal mortality. *WHO Newsletter*, Febr. 16.
- Young-Bruehl, E.** (1991). Pride and prejudice: Feminist scholars reclaim the first person. *Lingua Franca*, February, 15–18.